

AHMAD YASSAVIY HAMDA YUNUS EMRO IJODIDA DIDAKTIK TA'LIMOT UYG'UNLIGI

Suvonova Jumagul Rashidovna,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti dotsenti
Jumagul-Suvonova@rambler.ru

Annotatsiya. Ma'lumki hamma davrlarda ham inson ilmu tafakkurining rivojida, uning ma'naviy ma'rifiy yutuqlarining yuksalishida, komil inson, yoki mukammal shaxs sifatida shakllanishida ajdodlarimiz merosi, otaso'z qudrati, pandnoma didaktik asarlarning xizmati nihoyatda katta bo'lgan. Ushbu ishimizda fikrimizni inson ma'naviy kamolotida didaktik asarlar talqinining tarbiyaviy ahamiyatiga qaratamiz va ezgu insoniy fazilatlar bilan dunyoga mashhur ajdodlarimiz ijodiga nazar tashlaymiz.

Kalit so'zlar. Devon, hikmat, rahmat suvi, ilohiy ishq, didaktik, nafs, jonga mahram, jonga qozi, Hadis, adab, mumtoz, Qur'on, qit'a, turkiy, tarbiya, tanbih, sadoqat, qanoat, sabr.

AHMET YESEVI VE YUNUS EMRO'NUN ÇALIŞMALARINDA DIDAKTIK DOKTRINSEL UYUM

Suvonova Jumagul Rashidovna,
Sharaf Rashidov'un adını taşıyan Semerkant Devlet Üniversitesi Doçenti

Annotatsiya. Ma tüm zaman dilimlerinde, insan biliminin ve düşüncesinin gelişiminde, manevi eğitim başarılarının yükselişinde, mükemmel bir insanın oluşumunda veya mükemmel bir insan olarak atalarımızın mirası, babanın gücü, pandoma didaktik eserlerinin hizmeti son derece harika. Bu çalışmada, didaktik eserlerin yorumlanmasının insani manevi mükemmellikte eğitimsel önemine odaklanıyor ve dünyaca ünlü atalarımızın çalışmalarına asil insani niteliklerle bakıyoruz.

Anahtar kelimeler. Devoniyen, bilgelik, merhamet suyu, ilahi eser, didaktik, nefis, jonga mahram, jonga Qazi, Hadis, edeb, klasik, Kuran, kıta, Türk, yetiştirme, tanbih, bağlılık, memnuniyet, sabır.

СОЧЕТАНИЕ ДИДАКТИЧЕСКОГО УЧЕНИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ АХМАДА ЯССАВИ И ЮНУСА ЭМРО

Сувонова Джумагуль Рашидовна,
доцент Самаркандского государственного университета
имени Шарафа Рашидова

Annotatsiya. Во все времена в развитии научного мышления человека, в подъеме его духовных просветительских достижений, в становлении совершенным человеком, или совершенной личностью наследие наших предков, сила отцовского слова, панднома заслуга дидактических произведений была чрезвычайно велика. В данной работе мы акцентируем свое внимание на воспитательном значении толкования дидактических произведений в духовном совершенствовании человека и рассматриваем творчество наших всемирно известных предков с благородными человеческими качествами.

Ключевые слова. Девон, мудрость, вода благодарности, Божественная любовь, дидактика, нафс, Махрам на душу, Кази на душу, хадис, Адаб, классика, Коран, континент, тюркский, воспитание, танбих, верность, удовлетворение, терпение.

DIDACTIC DOCTRINAL HARMONY IN THE WORK OF AHMAD YASSAWI AND YUNUS EMRO

Suvonova Jumagul Rashidovna,
Associate professor of Samarkand state university named
after Sharaf Rashidov

Annotatsiya. *Ma in all periods of time, in the development of human science and thought, in the rise of its spiritual educational achievements, in the formation of a perfect person, or as a perfect person, the heritage of our ancestors, the power of the father, the service of pandoma didactic works was extremely great. In this work, we focus our opinion on the educational significance of the interpretation of didactic works in human spiritual perfection and look at the work of our world-famous ancestors with noble human qualities.*

Keywords. *Devonian, wisdom, water of mercy, divine work, didactic, nafs, jonga mahram, jonga Qazi, Hadith, adab, classical, Quran, continent, Turkic, nurture, tanbih, devotion, contentment, patienc.*

Turkiy xalqlar adabiyotining yirik namoyondasi, XI asr diniy-tasavvufiy she'riyat vakili, hikmatlar qiroli Ahmad Yassaviyning "Devoni hikmat", "Umring yeldek o'taro", "Haqdin o'zgani dema" kabi asarlari benihoyat katta o'rin tutishini aytib o'tish joiz deb o'ylaymiz. XIII asrga kelib unga izdosh turkiy xalqlarning sevimli ijodkori, mutasavvif shoir Yunus Emro qarashlari va Ahmad Yassaviy ijodi ta'sirida shoirning "Risolatu-n-nushiyya" nomli falsafiy-didaktik asari dunyo yuzini ko'rganligi ham hech kimga sir emas.

Xoja Ahmad Yassaviyning Devoni hikmat. (Yangi topilgan namunalar) hamda Xoja Ahmad Yassaviyning "Umring yeldek o'taro" nomli hikmatlar to'plami ushbu tadqiqotimizning asosiy obektlari bo'ldi va ba'zi hikmatlar tahliliga toxtaldik. O'tmishda ulug' ajdodlarimiz o'z turmush tarzlarini, ma'naviy-axloqiy qarashlarini nihoyatda sodda, samimiy va jonli hamda jozibali tarzda ifodalab berganlar. Didaktik asarlarning eng qadimgi namunalaridan (XI asr) bo'lgan, Xoja Ahmad Yassaviyning "Devoni hikmat" to'plamidan joy olgan: "Qul Xoja Ahmad toat qil, Umring bilmam necha yil, Asling bilsang qaro gil, Yana gilga ketaro."-degan jumalari hayotiy haqiqat ekanligi va uni har birimiz anglab yetishimiz hamda bu o'tkinchi dunyoga havas qo'ymasdan umrimizni faqat yaxshi ishlarga sarflashimiz nazarda tutiladi. Anashu jihatlari bilan ham ushbu hikmatlar bebaho, noyob durdona pandnoma asar sifatida qadirlanib kelmoqda. Ahmad Yassaviyning rangin hikmatlari Oллоhga oshiqlik, poklik, iymon-e'tiqod, insof-diyonat, diniy-tasavvufiy qarashlarni ifoda etadi.

Ahmad Yassaviy hikmatlarining tarbiyaviy ahamiyati. Adabiy-ma'naviy merosimizga munosib hissa qo'shgan Ahmad Yassaviy diniy-tasavvufiy adabiyot vakilidir. Shoirng nafis va ichkin hikmatlari Yassaviya tariqatini va haqiqatini ayon qiluvchi asarlardir. Shu bois uning turkiy zaminning ma'naviy-ma'rifiy asoslaridan biri sifatida e'tirof etamiz. Yassaviy hikmatlari nafaqat madaniyatimiz tarixi, balki tafakkur dunyosining yorituvchi bir nur sifatida abadul-abad charaqlab turguvchi manbadir.

Ahmad Yassaviy hikmatlarining tub mohiyatida komil inson tarbiyasi va uning bilim hamda amalini to'g'ri yo'lga boshlovchi tuygular ustuvor. Hikmatlardagi komil inson tushunchasi Yassaviy ta'limotida ma'naviy kamolotga erishgan, axloqan yuksalishni maqsad qilib olgan ruhan yetuk hilqat egasidir. Bugungi kunda ham faqatgina moddiy hayotlarini boyitish uchun harakat qilgan va yolg'iz o'zini o'ylab atrofda bo'layotgan voqealarga loqayd qaraydigan xudbin kishilar Yassaviy tarbiyasiga, muhtojdir. Bugungi kunda komil inson tushunchasini hozirgi hayot tarzidan, yoshlarni qiziqtirgan masalalardan uzoqlashmagan holda talqin etishimiz lozimdir. Buning uchun Yassaviy tariqati, ularda ilgari surilgan komil inson tushunchalarining ahamiyati juda kattadir. Yassaviy "turk shoirlarining dohiylaridan", deb ta'riflagan Abdurahmon Sa'diy.

Adabiyotshunos olim Ibrohim Haqqulning ta'kidlashicha, "Fors-tojik tasavvuf she'riyatini yangi va yuksak bosqichga ko'targan Sanoiy, Fariduddin Attor, Jaloliddin Rumi singari mutasavvuf shoirlarning irod namunalari bilan qiyoslaganda, albatta, "Devoni hikmat"dagi lirik tamoyil yo'nalishi alohida bir o'zgacha ma'no kasb etadi". Aslida didaktikaning maqsadi ham

ta'lim berish, o'qitish va o'rgatishdan iboratdir. Ahmad Yassaviy birinchi bo'lib hikmatnavislik an'anasini boshlab berishi bu bir jihatdan didaktik asarlar hududini yanada kengaytirishi va boyitishi bo'lsa, ikkinchi tarafdin maqsad sari yo'naltirilgan o'rgatish usulini ravon va shirador olib borishga yo'l edi. Yassaviy hikmatlarining bosh fazilati va xosiyati shundaki, eng avvalo ular she'rxonni ilohiy ishq kuchiga ishontiradi, ilohiy ishq shavqi bilan ko'ngulni poklaydi va ko'ngilga oyna tutadi. Yassaviy hikmatlarini o'qigan kishi go'zal axloq va yaxshi amal, yuksak orzu muhibi kabi yashay boshlaydi, asta-sekinlik bilan bo'lsa-da, o'tkinchi dunyo da'volaridan yiroqlashib, ma'no va mohiyatga yuz tutadi. Chunki Ahmad Yassaviy ko'zlagan bosh maqsad oqilona, orifona maqsad bo'ladi. Shuning uchun ham u o'z ijod namunalariga hikmat nomini bergan. Ahmad Yassaviy hikmatlari asosan diniy-tasavvufiy manzumalar bo'lib, X asrdan e'tiboran "Hikmat" deb atalgani haqidagi ba'zi ma'lumotlar bizgacha yetib kelgan manbalar mavjud.

Bizning adabiyotshunos olimlarimiz aytishicha, Yassaviyning o'zi "Devoni hikmat" nomi bilan kitob yaratmagan. Ushbu nodir asar uning shogirdlari tomonidan tartib berib tayyorlangan. Biroq, bu fikr Yassaviy ijodiga hech qanday soya sololmaydi. Unda ilohiy ishq va oshiqlik, ma'rifat va oriflik saodati, fanodan baqoga yetishish tushunchalari juda go'zal tarzda samimiy va ta'sirli ohanglar va ranglarda yoritilgan. Ayni paytda Ahmad Yassaviyning "Devoni hikmat" asari she'riy didaktik asar bo'lib, unda muallif o'z fikrini she'riy yo'l bilan o'quvchining qalbiga rangin ohanglar orqali yetkizib beradi.

Muhabbatning daryosig'a o'zum ottim,

Rahmat suyi – ulug' daryo cho'mub bottim.

Ming oltunliq qiymatimni birga sottim,

Banda bo'lub tegdi qulluq yo'li mango. [Yassaviy 2020:284.]

Yassaviy muhabbatning daryosig'a o'zim ottim deya nazarda tutgani ilohiy ishq iztirobinin nahri edi. Bunda shoir daryoga g'arq bolib o'lim topishi emas, aksincha, "Rahmat suviga" cho'milib ulug'lik, poklik va haqqa erishmoq sari intiladi. Yana o'zini naqadar bebaho hayotini ming oltindan ham qimmatliroq bo'lgan borlig'ini, qadrini, borini birga sotgani ya'ni bergani, evaziga esa banda bo'lgani, qullik yo'lini olganini e'tirof etadi.

Ahmad Yassaviy ijodining jahoniy e'tirofi. Ahmad Yassaviy yassaviyona yo'li va uslubi bilan turkiy xalqlar orasida ilk marotaba yangi tariqatga asos solgan mashhur shayx bo'ldi. Bu tariqat– yo'nalish e'tibori bilan turkiy tasavvuf yo'li edi. Ahmad Yassaviy o'zbek tasavvuf she'riyatini boshlab bergan mutasavvuf shoirdir. Ahmad Yassaviy hikmatlari xalqchil, sodda, ravon va yod olinishi oson bo'lgan she'rlar bo'lib, asrlar mobaynida turkiy xalqlar ma'naviy-ma'rifiy kamol topishida muhim o'rin tutib kelganligi hech kimga sir emas.

Ushbu jihatlar tufayli, yirik yassaviyshunos olim F.Kuprulizoda "Devoni hikmat" asarini xalq og'zaki ijodi bilan diniy-tasavvufiy ruhni hamohang ifodalagan ilk asar hamda turkiy tasavvuf adabiyotining eng qadimiy va eng sara obidasi ekanini ta'kidlaydi. Yassaviy ijodi taqiqlangan sho'ro zamonlarida xalqimiz nazaridan chetda qolmaganligining asosiy sababi ham mana shunda edi.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan keyin Ahmad Yassaviyning hayoti, tariqati va she'riyatiga doir bir qancha ishlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, uning turkiy she'riyat taraqqiyotidagi xizmatlari hali to'la ko'rsatib berilganicha yo'q. Bu faqat o'zbek olimlari tomonidan hal qilinadigan ish bo'lmasdan, uni turkiy tilli xalqlarning olimlari hamkorlikda amalga oshirmoqlari lozim bo'ladi. Bu borada yana shuni ham e'tirof etishimiz joizki, Yassaviy hazratlari sevimli turkiy xalqlar shoiri Yunus Emroning ulug' salafalaridan ekanini unutmasligimiz lozim. Zotan, Yassaviy ijodidan tasirlangan Yunus Emro she'rlarida ham diniy-falsafiy ruh kuchayadi. U o'zining ko'ngil pokligi, ilohga oshiqlik kabi holatlarida dunyoviy va falsafiy fikrlarini juda yuqori pardalarda kuylay oladi.

Yunus Emro ijodida izdoshlik jilolari. Buyuk diniy-tasavvufiy shoir Ahmad Yassaviyni jahoniy e'tirofi XIII asrga kelib, ulug' turk mutasavvuf shoiri Yunus Emro tomonidan o'z isbotini topdi. Uning go'zal badiiyat uyg'unligida yaratilgan irfoni mazmundagi nodir she'rlari buni

namoyon etib, "Risolatu-n-nus'hiyya" nomli falsafiy-didaktik asari dunyo yuzini ko'rdi. Ushbu asar inson va uning kamoloti, e'tiqodi, ma'rifat, Yaratgan haqiqati mavzularini qamrab olgan edi.

"Yunus Emro nazmiy asarlarini tahlil etish natijalari ularda "Turkiston mulkining shayxu-l-mashoyixi" (hazrat Alisher Navoiy ta'rifi – N.J.) Xoja Ahmad Yassaviy an'analari munosib davom ettirilganidan dalolat beradi. Ulug' shoirning O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev so'zboshisi bilan, atoqli olim va shoir Mirzo Kenjabek tarjimasi asosida nashr etilgan "O'lmas ko'ngul" saylanma she'rlar to'plamidagi hikmatlari ham ushbu fikrni tasdiqlaydi. Davlatimiz rahbari mazkur nashrga yozilgan so'zboshida mana bunday ahamiyatli fikrlarni aytgan: "...hazrat Yassaviy izdoshlarining, jumladan, Yunus Emroning turkiy xalqlar ma'naviyatiga ko'rsatgan hayotbaxsh ta'sirini o'rganish borasida olimlarimiz oldida jiddiy vazifalar turibdi va biz bu yo'lda faol hamkorlik qilishimiz zarur". Darhaqiqat, Ahmad Yassaviy "Devoni hikmat"idagi she'rlarni Yunus Emro nazmiy asarlari bilan qiyosiy o'rganish, an'ana va yangilik, izdoshlik va badiiy takomil nuqtai nazaridan ilmiy baholash turkiy xalqlar adabiyotshunosligi oldida turgan dolzarb ilmiy muammolardandir."

Bizningcha, ikkala shoir ijodining ruhan yaqinligi, g'oyaviy maqsadlar ifodasining uyg'unligi ular ijodining yoritilishida yaqqol namoyon bo'ladi. Jumladan, Ahmad yassaviy she'rlarida qalamga olingan qator so'zlar Yunus Emro ijodida ham qo'llanadi. Masalan, Ahmad Yassaviy she'rlarida:

Tavba qilib, Haqqa yong'on oshiqlarg'a

Ujmoh ichra to'rt arig'da sharbati bor.

Yoki, Yunus Emro ijodida:

Aşık mi diyem ben ana Tanrı'nun Uçmagın seve

Uçmak dahi tuzadımış mü'min cānların tutmaga [1, 29 b.].

Har ikkala parchada ham Haq-Tangri, yoki Ujmoh-Ucmag so'zlari til, uslub va ma'no jihatidan ham bir hilda qo'llangan. Bunday qiyosiy tahlillar Ikkala shoir ijodidagi adabiy izdoshlik an'alarini dalillashga xizmat qiladi.

Adabiy bilimlarning o'zlashtirish jarayonida inson idroki yuqori darajadagi tushuncha vazifasini bajarar ekan, biz bunda yana bir karra didaktik asarlar tahlili hamda tadqiqiga to'xtalishimizga to'g'ri keladi. Zero hamisha pand-nasihat mazmunidagi didaktik asarlar insoniyatni, insonlarni to'g'ri yo'lga boshlab kelishi bilan ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xoja Ahmad Yassaviy. Devoni hikmat. (Yangi topilgan namunalar). – Toshkent, 2005.
2. Xoja Ahmad Yassaviy. Umring yeldekk o'taro. – Toshkent: "Ma'rifat" nashriyoti, 2020. B.400.
3. Tatci, Mustafa. Yunus Emre divani. – Istanbul, 2021.
4. Xoja Ahmad Yassaviy. "Haqdin o'zgani dema...". Hikmatlar (Nashrga tayyorlovchilar Ibrohim Haqqul, Nodirxon Hasan). – Ankara, 2021.
5. Yunus Emro. O'lmas ko'ngil. Saylanma she'rlar (Tarjimon: Mirzo Kenjabek). – Toshkent, 2020.
6. Nurboy Jabborov. Ahmad Yassaviy va Yunus Emro hikmatlarida adabiy ta'sir va izdoshlik. (Maqola) – Boku. B.119-125.